



قیمت اشتراک سالانه در ایران
یک تومان
در سایر ممالک
پنج فرانک

کافه
۱۳۲۴

این روزنامه هر دو هفته یکبار
نشر میشود
عنوان مراسلات
Redaktion Kaveh:
Berlin-Charlottenburg,
Leibnizstr. 64

* * جمعه ۷ آذر ماه ۱۲۸۷ یزدگردی = ۳ رجب ۱۳۳۶ هجری * * 15. April 1918 . Nr. 27 . Jahrg. 3 * *

و خلی جای امید است که بعدها در موقع صلح عمومی هم از روی همین
زمینه رفتار نمایند.

کار کنان اداره «کاه» که همه ساله در موقع عید نوروز جشنی گرفته
و اسباب هفت سین و گل و شیرینی را فراهم آورده و هموطنان دیگر را
نیز دعوت نموده و شب عید را بطرز دلگشایی بشنیدن قصیده‌های شعری
مقدمین و معاصر در باره این عید که یکی از پر بهترین هدیه‌هایی است
که از روزگار عظمت و جلال نیاکان ما برای ما مانده است میگذرانند
امسال هم در شب نهم جمادی الآخره که شام عید بود مجلسی بطریق
معمول آراستند که با کمال خوشی و شادمانی برگزار شد. ولی امسال علاوه
بر این مجلس خودمانی «انجمن آلمان و ایران» هم در مهمانخانه کایزرهف (۱)
که یکی از مهمانخانه‌های درجه اول برلن است مجلس جشن شایانی تدارک
دید و قریب پانصد دعوتنامه بایرانیان و غیر ایرانیان فرستاد و در شب
۱۰ جمادی الآخره جمعیت زیادی از مرد و زن با لباسهای فاخر در آنجا
گرد آمدند. در وسط تالار میز هفت سین مفصلی با گل و ریحان و شمع
و چراغ نهاده شده و بیرقهای شیر و خورشید و قالیهای ایرانی بدر

جشن نوروز

پس از آنکه روزگاری دراز جور و ستم بیگانگان نیکداشت فرزندان
ایران عیدی از عزرا بشناسند و از نعمت بهار بی مثال گلگشتهای سبز و خرم
ساحت طرب فرای وطن خود طرفی بسته و لحظه سرخوش و دلشاد
باشند نوروز امسال در پی کوتاه شدن دست بیداد اهرمن مسکوی از
ملکت کهن جشید چون دولت غیر منتظری فرا رسید و مانند ابر بهاری
که بر گیاه تشنه بیبارد عموم ایرانیان را جان تازه بخشود. اگرچه هنوز
اوضاع ایران پریشان است و قحط و غلا از یک طرف و بی حسابیهای
انگلیسها از طرف دیگر ملت را دوچار نگرانی و فرسودگی و دولت را
گرفتار اشکالات سخت نموده ولی باز فضای ایران از حیث سیاست
خیلی گشاده‌تر از سابق است: استبداد روسی که عظمت خود را در
زیر و زبر کردن ملت‌های ضعیف میدانست بر انداخته شده و اولیای امور
امروزه آن دولت هم رسماً استقلال تام و تمام ایران را شناخته و در راه
جبران بیداد پیشینیان خود وعده‌های محکم میدهند، دولتهای مرکزی
نیز استقلال ایران را رسماً در جزو مواد عهدنامه صلح با روسیه شناخته

(۱) Kaiserhof

افتتاح مجلس بود. پس از افتتاح مجلس ابتدا در صدد استقراضی از دولتهای روس و انگلیس بر آمدند و مبلغ پانصد هزار لیره انگلیسی (قریب پنج کرور تومان) که بواسطه آن بنظم مملکت و اصلاح مائیه شروع کنند تقاضا کردند (۲۹ ذی القعدة ۱۳۲۷). و در ضمن مقصود دولت ایران آن بود که بدین وسیله مقاصد آن دو دولت را نسبت بایران بفهمد و در سیاست خارجی خود بصیرتی حاصل نماید. این امتحان نتیجه خود را داد بدین قرار که دو دولت همسایه پس از مدتی تأخیر در جواب و قریب دو ماه مذاکره با همدیگر جواب دادند (۶ صفر ۱۳۲۸) که حاضرند فقط چهار صد هزار لیره بدهند بشرایطی که محل استقلال سیاسی و اقتصادی ایران بود. مجلس ملی باجماع آراء شرایط مذکور را رد کرده و در صدد آن برآمد که بوسایل مختلفه عایداتی از داخله مملکت تدارک نماید و مصمم گردید که بواسطه وضع مالیاتهای تازه و تصرفات در منابع عایداتی معدودی که دست دولت ایران در آنها باز بود عایدات مملکت را زیاد کند و یکی از آن وسایل مالیات نمک بود که در سوم ربیع الاول ۱۳۲۸ برقرار شد و بهر مثقالی یک دینار مالیات بسته شد.

مجلس شورای ملی دوم از ابتدا از یکطرف دوچار یک سلسله اشکالات خارجی از بدترین اقسام آن بود و از طرف دیگر مبتلای بحران مالی و تنگدستی فوق العاده بود که آن نیز از سخت گیریهای دول خارجه پیش آمد. این مجلس در باریکترین موقع تاریخی ایران و خطر ناکترین بحران مملکتی و خوفناکترین زمانی واقع شده بود. هیچ مجلسی در ایران و بلکه هیچ مجلسی در دنیا بجز مجلس ملی لهستان در سنه ۱۱۸۰ این قدر موقع مشکل و تاریک و هولناک نداشته حتی مجلس ملی سوم نیز که در زمان جنگ دنیائی اقتساح یافت در گردابی چنین هائل واقع نشده و این قدر پر از قضا و قدر نبود. این مجلس که شاید هم از حیث اجزای تربیت شده و عالم پرمایه ترین مجالس ملی ما بود در زیر تند باد حوادث خارجی و تهدیدات متولد شده در زیر یاد داشتهای جان ستان و دسایس گوناگون خارجی بسر برد و در زیر صاعقههای اتمام حجتها (التیایوم) در گذشت. دولت روس خلع محمد علی را که ضرتی بر نفوذ و عظمت خود تصور میکرد نمیتوانست هضم کند و بدین جهت دولت جدید در هر قدم مصادف شد با یک سلسله تحریکات و اغتشاشات عظیمه که طغیان رحیم خان قراجه‌دانی و عشایر شاهسون و عودت شاه مخلوع و طغیان تراکه و یاغیگری و افساد داراب میرزا از جمله آن اسباب چیزها بود.

چنانکه گفتیم پیش از افتتاح رسمی مجلس که در دوم ذی القعدة ۱۳۲۷ واقع شد پیشروان دولت و ملت و مخصوصاً میرزا ابو القاسم خان ناصرالملک در صدد آن بر آمدند که یک دستوری برای اصلاحات مهمه فوریه تدارک کنند که بمجرّد افتتاح مجلس باجرائی آن شروع شود و بدین منظور هیئتی از وزرا و رجال تربیت شده و پیشروان وکلای حاضر

و دیوار اوینخته شده بود. مجلس با نطق فن هنتیک (۱) رئیس انجمن آلمان و ایران، افتتاح گردید و سپس آقای عزت الله خان هدایت پسر مرحوم صنیع الدوله بزبان آلمانی شرح مبسوطی در خصوص عید نوروز و تاریخ و اهمیت آن و رسوم و عاداتی که در آن موقع در بین ایرانیان متداول است و ترجمه نیز منظوم از اشعار ذیل فردوسی بیان نمودند که راجع است بتخت نشینی جمشید و ایجاد نوروز:

بفرکیان یکی تخت ساخت چو مایه بدو گوهر اندر نشاخت
که چون خواستی دیو برداشتی زهامون بگردون بر افراشتی
چو خورشید تابان میان هوا نشسته بر او شاه فرمازوا
جهان انجمن شد بر تخت اوی از آن بر شده فرّه تخت اوی
بجمشید بر گوهر افشانند مر آن روز را روز نو خوانند
چنین جشن فرخ از آن روزگار بمانده از آن خسروان یادگار.

آنگاه آواز خوان مشهوری چندین قطعه از دیوان مشهور گنه (۲) را که موسوم است به «دیوان غربی شرقی» (۳) و بطرز شعرای شرق گفته شده است با بیان خواند و بالاخره یکی از مشهورترین رقاصه‌های برلن نیز چند رقص شرقی از روی موسیقی ایرانی نمود و پس از صرف جای و شیرینی و مخصوصاً بعضی شیرینیهای ایرانی از قبیل پشمک و آب نبات که در خود برلن ساخته شده بود مجلس ختم شد.

دوره جدید مشروطیت در ایران

(۳)

دوره دوم

مشروطیت ایران از ۲۲ جمادی الاولی ۱۳۲۶ تا ۲۰ جمادی الآخره ۱۳۲۷ در تعطیل ماند و استبداد سابق باز یکدوره خودنمایی پیدا کرد و اگرچه در عرض این مدت نیز از ۱۴ ربیع الثانی ۱۳۲۷ ببعد مشروطیت از طرف محمد علی میرزا اسماً بر قرار شده بود لکن حقیقی نداشت و دل شاه با این وضع صاف نشده بود. بعد از خلع محمد علی از سلطنت انتخابات شروع شده و در دوم ذی القعدة ۱۳۲۷ مجلس ملی دوم افتتاح گردید.

دولت جدید انقلابی که پس از خلع محمد علی میرزا بر قرار شده بود یک دستور اصلاحات خوبی ترتیب داد و برای اجرای آن منتظر

Von Hentig (۱)

Goethe مشهورترین شاعر آلمانی (۱۱۶۳-۱۲۳۸).

• Westöstlicher Diwan • (۳)

که یک میلیون و دویست و پنجاه هزار لیره انگلیسی و بفرع صدی پنج بود قروض سابق را که صدی هفت فرع داشت پرداختند.

چنانکه مذکور شد بزرگترین گذارش مجلس ملی دوم مبارزه با فشارهای خارجی بود. ابتدا در ۲۹ ذی القعدة ۱۳۲۷ دولت بتصویب مجلس قرضی بمبلغ پنج کروور تومان از روس و انگلیس خواست و در ۵ صفر ۱۳۲۸ آن دو دولت جواب دادند که حاضرند فقط چهار صد هزار لیره انگلیسی بدولت ایران قرض بدهند بشرایط ذیل: صورت مخارج بتصویب دو دولت برسد و خرج آن در تحت نظارت هیئتی باشد مرکب از دو نفر فرنگی و چهار نفر ایرانی، ۷ نفر فرانسوی برای اداره امور مالیه استخدام شود با اختیارات اجرائیه، یک قوه نظامی در زیر اداره صاحب منصبان خارجه تشکیل شود و استخدام صاحب منصبان مزبور بتصویب دو دولت باشد، امتیاز راه آهن بهیچ کس از خارجه و اتباع داخله که سرمایه خارجی در کار آنها دخیل باشد داده نشود مگر آنکه حق تقدم بدولت روس و انگلیس داده شود، امتیاز کشتی رانی دریاچه اورمیه بروسها داده شود، علاوه بر گمرکات ضرابخانه هم گرو تأدیة اقساط این قرض کوچک باشد. این شرایط چنانکه واضح است از طرف مجلس قبول نشده و در

این اثنا دولت با یک اتحادیه «سندیکای» بین المللی برای استقراض پانصد هزار لیره انگلیسی بضمانت و اعتبار عایدات ضرابخانه و عایدات معدن نفت و غیره مذاکرات کرد و این فقره باعث آن شده که بتاريخ سوم ربیع الاول ۱۳۲۸ روس و انگلیس یاد داشتی بدولت ایران دادند و دولت را تهدید کرده و گفتند که وی حق ندارد هیچ منبع مالیاتی خودش را در مقابل هیچ قرضی بضمانت گذاشته و محل تأدیة آن قرار دهد. دولت ایران در ۸ ربیع الاول ۱۳۲۸ این تکلیف دو دولت را رد کرده و گفت که دولت خود را در منابع مالیاتی که گرو قروض سابق نیست آزاد میداند. این فقره باعث برآفتن آن دو دولت گردیده و موجب فرستادن یادداشت‌های مشهور ۲۶ ربیع الاول و ۱۰ جمادی الأولى ۱۳۲۸ گردید که بزرگترین ضربتها باستقلال ایران بود. یادداشت مزبور در حین آنکه بشرایط چندی بایران آزادی استقراض از خارجه می بخشید دادن هر نوع امتیاز را بخارجه که با منافع سیاسی یا نظامی آن دو دولت منافق باشد بدولت ایران غدغن میکرد. این دست پاچگی انگلیس و روس یک جهت خارجی دیگر هم داشت و آن این بود که در ماه ربیع الاول همان سال (۱۳۲۸) مدت تعهد نامه ایران بروس در باب ندادن امتیاز راه آهن بخارجه منقضی میشد و از آنطرف مسافرت سیدروت نماینده بانک شرقی آلمان بطهران اسباب تزلزل خاطر آن دو دولت گردیده بود و این مسافرت را مربوط ببعضی خیالات از قیل تحصیل امتیاز راه آهن خاقین و طهران میدانستند. در این اثنا اشکالات و تحریکات دائمی خارجی منقطع نبود: پناه دادن روسها رحیم خان غارتگر مشهور را بعد از آن همه زحمات و قشون کشی دولت ایران در خاک خود، یاغیگری داراب میرزا صاحب منصب روس در اردوی روس در قزوین و علم بلند کردن او بهواخواهی شاه مخلوع و آشوب وی در زنجان، اتمام حجّت تهدید آمیز انگلیس در ۱۰ شوال ۱۳۲۸، عودت

در طهران از «کمسیون عالی»^(۱) انتخاب کرده و انجمنی باسم «کمسیون پروگرام» تشکیل داده در چندین جلسه دستور منظورها ترتیب دادند که عمده فصول آن عبارت بود از استخدام مستشارهای خارجه برای مالیه، داخله، قراسورانی، نظمیه و عدلیه. بمجرد افتتاح مجلس این پروگرام شروع باجرا شد ولی در جلب مستشارها نیز بهمانطور که در مسئله استقراض خارجی تیر مجلس بواسطه ضدیت روس و انگلیس بسنگ خورد یعنی وقتی که دولت برحسب قرار همین کمسیون برای جلب مستشاران مالیه بدولت فرانسه و صاحب منصبان قراسوران بدولت ایتالی رجوع کرد این دو دولت بواسطه تحریک روس و انگلیس یا برای خوش آمد آنها از دادن مستشار امتناع کردند (در صورتیکه یکی از شرایط استقراضی که ذکرش گذشت از طرف روس و انگلیس جلب ۷ نفر مستشار مالی فرانسوی بود که بعدها از آن نیز مضایقه کردند). دولت ایران در این کار پا عقب نگذاشت و چنانکه معلوم است بامریکا و سوئد رجوع کرد و هیئت مأمورین شوستر آمریکائی و یاللسون سوئدی را بایران جلب کرد و از فرانسه دومورنی^(۲) را برای اصلاحات وزارت داخله و برنی را برای عدلیه آورد.

دیگر کاری که دولت انقلابی تازه انجام داد آن بود که در ضمن دفع ریشه فساد از طهران طرفداران استبداد را ببعید یا حبس و یا جریمه نقدی محکوم کرد و از این جرائم نقدی مبلغی قریب سه کروور تومان بدولت ایران عاید گردید. علاوه براین بعد از یأس از تحصیل استقراض خارجی بشرایط موافق بچندین منابع مالیاتی دیگر دست زده شد که از آنجمله بود مالیات روده و زه و مالیات مسکرات و تریاک و غیره و از دو منبع مزبور مبلغ مهمی متعی بهی عاید دولت گردید. همچنین یکی از کارهای مالی بسیار مفید یک کاسه کردن قروض جاریه دولت بود بیابنک استقراضی روس و بانک شاهنشاهی که باولی قریب ۱۳ کروور تومان و دویمی قریب بهفت کروور تومان بعنوان حساب جاری مقروض بود. ابتدا مال بانک شاهنشاهی را در ۱۶ جمادی الأولى ۱۳۲۸ یک کاسه کردند و بعدها مال بانک روس را. این قروض که نتیجه بی احتیاطیهای مجنونانه عهد مظفرالدین بود و از صدی نه تا صدی ۲۴ فرع داشت و عند المطالبه یعنی هر روز لازم الأدا بود بواسطه یک کاسه کردن بفرع صدی هفت از اقساط استقراض مبلغ کلّی کسر و برعایدات افزود. بعدها بواسطه استقراضی که دولت توسط بانک شاهنشاهی در لندن نمود و مجلس ملی در سوم جمادی الأولى ۱۳۲۹ آنرا تصویب کرد تمام قروض دولت ایران بیابنک شاهنشاهی هم تأدیة شد یعنی از وجه این استقراض

(۱) «کمسیون عالی» جمعی بود که بعد از مجلس عالی اواخر جمادی الآخره و اوایل رجب ۱۳۲۷ و هیئت مدیره اواخر رجب و اوایل شنبان همان سال تا افتتاح مجلس ملی دایر ماند و مرکب از قسمتی از پیشروان ملت بود برای مشاوره و کمک بوزرا و آنچه از وکلا هم که انتخاب میشدند و بطهران میرسیدند بتدریج داخل در این هیئت میشدند.

G. Demorgny (۲)

دادن روسها محمد علی میرزا را بایران و اغتشاش عظیم در تمام ایران و چندین اشکالات عظیمه دیگر که پی در پی حادث میشد دائماً اوقات مجلس و ملت را مشغول میداشت و فرصت کار نمیداد. بالأخره کاسه زجر و آزار بحادثه شوستر آمریکائی لبریز شد و عظیمترین ضربت با استقلال و آزادی و ترقی و امید ایران در آن فقره وارد آمد. دولت و مجلس که در تمام این دو سال بعد از خلع محمد علی با اشکالاتی که بتحریک خارجیان تولید میشد دست بگریبان و بچاموش کردن قتهای عظیم در اکتاف مملکت مشغول بود و با نداشتن وسایل از پول و قشون و قوت بازوی بیگانگان در دسایس و تحریکات بهزار جانکشی قسه رحیم خان و شاهسونها و داراب میرزا و سالار الدوله و محمد علی میرزا و ترکمنها و رشید السلطان و امیر مکرم و ملا قربانعلی و غیره را بر طرف ساخته و پا در جلو اشکالات عقب نگذاشت از یکطرف نیز باکمال سرگرمی باصلاحات اساسی پرداخته در جلب مستخدمین خارجی اقدام نمود. ابتدا بدولت فرانسه و ایتالی برای مستشاران مایله و داخله و قراسوران رجوع کرد و این دو دولت بتحریک روس و انگلیس امتناع از اجابت تقاضای ایران کردند. دولت ایران بدولت ینگلی دنیای شمالی و سوئد متوسل شده و از اولی برای مایله و از دومی برای قراسورانی مستخدمین و صاحب منصبان آورد. لکن همینکه شوستر رئیس هیئت مامورین آمریکائی دست باصلاحات جدی مایله زد دولت روس را اضطراب عظیمی دست داد و بهر وسیله ممکنه از دسایس و اسباب چینی و کار شکلی که در قوه او بود متوسل شد تا اصلاحات مایله را عقیم گذاشته و آن نقشه را بهم بزند. ولی چون استقامت مجلس و ملت تمام این دسایس آشکار و پنهان غلبه کرد و داشت اصلاحات مالی و نظامی بنا میگرفت دولت روس برضا و اشاره انگلیس علناً جلو آمده و با اتمام حجت سخت و کمر شکن و لشکر کشی بطرف طهران تمام آن بناهای عالی امید یک ملت معصوم را با آشیانه امید او یعنی مجلس در چند روز برانداخت.

مجلس ملی دوم در میان مبارزات داخلی و خارجی بسر برده و با آتش و خون برانداخته شد. این مجلس در تاریخ ایران یکی از پر زحمتترین و هم با شرفترین مجالس ملی یاد خواهد شد. با همه این زحمات که آن مجلس مبتلای آن بود باز در دوره تقنینیه خود بناهای چندی نهاد که هنوز هم پایدار است و از آنجمله علاوه بر تأسیس قراسورانی و نظمیته منظم و اصلاحات دیوانخانها و فرستادن عده شاگردان بفرنگستان یک انبوهی از قوانین مدنی نیز وضع کرد که خلل مملکتداری را در آن رشتهها سد نمود و ما ذیلاً فهرست مختصری از آن قوانین درج میکنیم ولی پیش از آن باین فقره نیز اشاره را لازم میدانیم که مجلس دوم ترقی بالتسبه خیلی بزرگی در اصول و رسوم مجلس آرائی و ترتیب مجلسی نمود که تا اندازه ترقی انقلابی توانش گشت. مثلاً وکلا از روی زمین برخاسته روی صندلیها نشستند و وضع ظاهری مجلس را کاملاً بترتیب فرنگی در آوردند، نظامنامه داخلی خود را از روی نظامنامه داخلی مجلس

ملی فرانسه ترتیب دادند و آنرا کاملاً رعایت نمودند. ترتیب مشروطیت را نیز بقاعده حکومت مجلسی و ملی (پارلمانتاریزم) در آوردند. فرقه‌های سیاسی پیدا شد و اکثریت و اقلیت در اداره حکومت و نکته‌گیری باعمال دولت جد داشتند و در حقیقت این مجلس اولین مجلسی بود که بشکل مجالس ملی فرنگستان افتاد. قوانین عمده که در مدت اجلاس این مجلس وضع شد برحسب کتابچه که از طرف اداره خود مجلس بعدها نشر شد بقرار ذیل است:

- ۱ - قانون انحصار نمک بتاریخ سوم ربیع الاول ۱۳۲۸ که در سوم جمادی الآخره ۱۳۲۹ بواسطه یک قانون دیگری نسخ شد مشتمل بر ده ماده.
- ۲ - قانون مالیات بلدی توافقی بتاریخ پنجم ربیع الاول ۱۳۲۸ مشتمل بر نه ماده.
- ۳ - قانون حمل اسلحه بتاریخ ۲۱ ربیع الاول ۱۳۲۸ مشتمل بر شش ماده.
- ۴ - قانون تخفیف مخبرات و اجرت پستی جراید بتاریخ ۱۲ ربیع الثانی ۱۳۲۸ مشتمل بر سه ماده.
- ۵ - قانون انحصار روده در ۱۷ ربیع الثانی ۱۳۲۸ در پنج ماده.
- ۶ - تعمیم قانون وظایف ۲۶ ربیع الثانی ۱۳۲۸ در نه ماده.
- ۷ - قانون قبول و نکول بروات تجارتنی ۹ جمادی الاولی ۱۳۲۸ در دوازده ماده.
- ۸ - قانون اداری وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه ۲۷ شعبان ۱۳۲۸ در یازده ماده.
- ۹ - قانون راجع بحفظ الصحه و آبله کوبی پنجم ذی القعدة ۱۳۲۸ در دو ماده.
- ۱۰ - قانون محاسبات عمومی ۲۱ صفر ۱۳۲۹ در پنجاه و هفت ماده.
- ۱۱ - قانون دیوان محاسبات بهمان تاریخ در صد و چهل و یک ماده.
- ۱۲ - قانون تحدید تریاک ۱۲ ربیع الاول ۱۳۲۹ در شش ماده.
- ۱۳ - قانون استقراض یک میلیون و ربع لیره انگلیسی سوم جمادی الآخره ۱۳۲۹ در چهار ماده.
- ۱۴ - قانون ثبت اسناد ۱۲ جمادی الاولی ۱۳۲۹ در صد و سی و نه ماده.
- ۱۵ - قانون طبابت ۳ جمادی الآخره ۱۳۲۹ در سیزده ماده.
- ۱۶ - قانون تشکیل ترتیب مالیاتی مملکت ایران ۱۵ جمادی الآخره ۱۳۲۹ در دوازده ماده.
- ۱۷ - قانون تعرفه مخبرات تلگرافی ۲۴ جمادی الآخره ۱۳۲۹ در پانزده ماده.
- ۱۸ - قانون حکومت نظامی ۲۲ رجب ۱۳۲۹ در یازده ماده.
- ۱۹ - قانون افتتاح نه باب مدرسه افتتاحیه ۲۶ رمضان ۱۳۲۹ در پنج ماده.

۲۰ - قانون انتخابات مجلس شورای ملی ۲۸ شوال ۱۳۲۹ در پنجاه و سه ماده.

۲۱ - قانون اساسی معارف ۱۰ ذی القعدة ۱۳۲۹ در بیست و هشت ماده.

غیر از اینها نیز بعضی قوانین جزئی دیگری تصویب شده که جمعا با آنچه مذکور شد سی قانون میشود علاوه بر ۱۹ فقره قرار داد و استخدام مستخدمین خارجه و ۱۲ فقره اجازه و امتیاز برای اقدامات صنعتی و مالی و ۲۱ فقره مطالب متفرقه از دستور هیئت وزرا و جمع و خرجهای موقتی و غیره که تصویب شده و ۱۰۹ فقره تصویب راپرتهای کمیسیون بودجه راجع بمطالب مختلفه از مستمریها و غیره.

ضمناً اینرا در خاتمه باید گفت که معروفترین اشخاصی که در این قسمت تاریخ پر کار و پر اشکال حیات ملی ایران تأثیر بزرگ داشته اند گذشته از شوستر آمریکائی میرزا ابوالقاسم خان ناصرالملک، حاج علیقلی خان سردار اسعد، یفرم خان، ارباب گیخسرو شاهرخ و میرزا حسین خان مؤتمن الملک بودند.

امید برای ایران

سیاست تازه انگلیس

در زیر عنوان فوق فاضل محترم استاد ادوارد براون انگلیسی که صیت ایران دوستی او را هر ایرانی شنیده است بمناسبت اظهارات لرد کرزن در مجلس ملی انگلستان راجع بایران مقاله در روزنامه انگلیسی منچستر گاردیان مورخه ۲۶ ژانویه ۱۹۱۸ فرنگی (۱۳ ربیع الثانی ۱۳۳۶) نوشته بدولت انگلیس را در مسلک دوستی بایران تشویق میکند. بیانات مشار الیه کاملاً موافق آمال و مقاصد ایرانیان وطن پرست است مخصوصاً آنجا که انگلیس را بتبدیل مأمورین خود در ایران ترغیب میکند. لکن باید بگوئیم که علامه محترم بواسطه دسترس نداشتن بمآخذهای صحیح اخبار ایران در زمان جنگ در باره جوش حیات ایرانیان در بین جنگ و حس انتقام آنها از دشمنان دیرینه سهو بزرگی مینماید که آرا بتحرکات آلمانی نسبت مینهند زیرا خود فاضل محترم خوب میدانند که ایرانیان در نتیجه مظالم بی پایان روس و انگلیس چه دل پر خونی داشتند که محتاج بهیچ محرک خارجی نبودند. اینک عین ترجمه مقاله مزبور:

«در مجلس سنای انگلستان لرد لاینگتن در روز دوشنبه گذشته سؤالاتی از لرد کرزن کرده و جوابی که مومی الیه راجع بسیاست آینده دولت انگلیس در ایران داده امید بخشترین اعلام رسمی است که در این خصوص پس از مدت مدیدی در این مملکت شنیده میشود.

این اعلام رسمی نه فقط یک مملکتی را که مدتی است در توپیدی قدم میزند و با مرک دست بگیربان است امیدوار میسازد بلکه یک تسلی بزرگی است برای کسانی که حس کرده بودند که رفتار ما در حق ایران از روز بستن معاهده ۱۹۰۷ (۱۳۲۵) و بخصوص از زمان قسمت

اخیر سال ۱۹۱۱ نه مناسب با شئون ملی ما بوده و نه موافق با مقاصد جنگی که اعلان کرده ایم و حمایت حقوق دول کوچک و ضعیف از آن جمله بود میباشد.

کسانی که کتاب بزرگ لرد کرزن را راجع بایران مطالعه کرده اند (یک ربع قرن پیش از این چاپ شده است و خود بهترین اثری است. راجع باین موضوع و بنای عالی است از تحقیقات صحیح و اطلاعات وافی) و بهتر از همه کسانی که نطق فصیح و محبت آمیز او را که در ۱۵ ماه نومبر ۱۹۱۱ (۲۳ ذی القعدة ۱۳۲۹) در تاریکترین دقیقه از ساعات طالع ایران در «انجمن ایرانی لندن» کرد در خاطر دارند بخوبی خواهند فهمید که این یک فال نیک و مبارکی است که اظهار این ایضاحات بموقع و امید بخش نصیب مومی الیه میبایستی بشود.

راجع بشکیلات تفنگچها که سر پرسی سایکس در جنوب ایران ترتیب داده لرد کرزن چنین میگوید:

این قوه باز هم همان قوه ایست که در ابتدا در نظر بود و امیدوارم که همیشه در همان شکل اصلی یعنی یک قوه ایرانی باقی بماند. از حیث اوصاف و ترکیب و تابعیت یک قوه ایرانی است و اگر از میان برداشته شود پیش از همه خود ایران بزحمت خواهد افتاد.

لرد کرزن علاوه بر این گفت: (بعد از جنگ حکومت انگلیس بی میل نخواهد بود که در باره آتیه این قوه با یک کابینه موافق ایران مذاکره بکند).

ایرانیان هیچ وقت از استخدام فرنگیان در خدمات دولتی امتناع نداشته اند و مخصوصاً از استخدام انگلیسان. از آن جمله چند صاحب منصب مشهور که در تاریخ ایران معروف شده اند از زمانی که سیر انتونی و سیر رابرت شرلی شاه عباس بزرگ را معاوت کردند تا برضد عثمانیان تشکیل اردو داد و سه قرن پیش جزایر هرمز را از دست پرتگالیها گرفت.

روابط میان ایران و انگلیس که تا ده سال اخیر اغلب دوستانه بوده است یک فصل مهم تری را در تاریخ ایران میگیرد.

حتی در موقعی که حکومت انگلیس برای حفظ معاهده ۱۹۰۷ (۱۳۲۵) مجبور بود خود را بعضی کارها شریک بسازد و مخصوصاً فرقه دمکرات ایران در باره سیاست انگلیس حد اعلائی سؤ ظن داشت یکی از صاحب منصبان انگلیسی بود که اعتماد و مودت آنان را جلب کرد تا در ماه جولای ۱۹۱۱ (رجب ۱۳۲۹) تقریباً باتفاق آراء ریاست فراسورانی خزانه داری را باو ارزانی داشتند.

در نتیجه اعتراضاتی که حکومت تزار (روس) در قبول کردن این ماموریت کرد چون ایرانیان دیدند که در انتخاب مرد انگلیسی مخالفت واقع میشود از راه ناچاری بصاحب منصبان سوئدی مراجعت کردند که بتسلیح آن لرد کرزن اشاره کرد و آنقدر واضح است که احتیاج بذکر ندارد.

بالآخره مقتضیات یک چنین سیاست بنظر میآید که از این قرار باید بشود:

۱ - ابطال کلی منطقه‌های نفوذ که ائتلاف روس و انگلیس بوجود آورده و یاد آن همیشه در خاطرها تولید ازجار خواهد کرد اگرچه خطرات هم نداشته باشد.

۲ - معاونت مالی کافی با شرایط منصفانه خالی از قیود سیاسی و اقتصادی توهین آمیز و وحشت انگیز.

۳ - الغای نظارت مشترک حکومت انگلیس و حکومت هند در کارهای

ایران. این مداخلات نه تنها در این سالهای اخیر بلکه از یک قرن بدین طرف مایه بسی هرج و مرج و تزلزل در سیاست ما گردیده و لازم بود که فقط و کاملاً این سیاست از طرف حکومت انگلستان اداره شود.

۴ - در انتخاب مستشارهای مالی و غیره در آنچه که دولت ایران لازم داشته باشد آزادی کامل بدولت ایران داده شود. یکی از مستشاران

مالی خارجه که بخوبی در جلب اعتماد ایرانیان کامیاب شده بود مورگان شوستر بود و اگر ممکن میشد که مومی الیه و یا یکی از امثال او واداشته میشد که دو باره اصلاح امور مالی ایران را از هانجائی که شش سال پیش ترک شده بدست گیرد برای احساسات ایرانیان یک نوازش خوش آیندی و یک اعلان فصیح و عملی از سیاست دوستانه ما نسبت بدان مملکت میشد و هم یک اسباب تعارف و مهربانی در حق متحد خودمان دولت امریکا میگشت.

۵ - بالآخره آنچه از همه مهمتر است آنست که همه گونه جدّ و جهد باید بشود تا دولت انگلیس در ایران رجال سیاسی و قونسولها و صاحبمنصبان خود را از اشخاصی معین نماید که در نظر ملت ایران معروف بدوستی ایران و داشتن حیسات خوب نسبت بان ملت که مخصوصاً آن همه مجذوب محبت و قدر دانی است باشند.

اسامی چند تن از این قبیل اشخاص که از ایران برداشته شده و بممالک دیگر فرستاده شده‌اند معلوم است و البته اگر آنها بایران مراجعت میکردند اثرات خوب می‌بخشید و بیش از همه ایرانیان را قانع میکرد که سیاست جدید لرد کروزن حقیقت و جدیت دارد و محلّ تصدیق اکثریت بزرگ ملت انگلیس است.»

ادوارد براون.

نظر اجمالی باوضع ایران

مسئله قوه نظامی انگلیس معروف به «پلیس جنوب» با وجود عدم رضایت ایرانیان و شکایات متوالی از اقدامات پیرویه آنها و داد و فریاد روزنجات باز از طرف انگلیسها بشدت تعقیب شده و اتصالاً در صد توسعه دایره آن هستند. خصوصاً در این اواخر خیلی بکوشش خود افزوده و عده از افراد قراسورانه‌های سابق اداره سوئدی را بوسیله زیاد کردن مواجب از ماهی شش تومان قدیمی بیاتزده تومان داخل

اما در باره معاهده ۱۹۰۷ (۱۳۲۵) روس و انگلیس لرد کروزن اظهار میدارد که «غرض از آن سکنه وارد آوردن باستقلال و مصونیت ایران نبوده بلکه این بود که برقاتی که میان دو دولت خارجی مدت مدیدی در ایران جایگیر بود یک خاتمه داده شود.»

بدون شک اساس آن عهدنامه این طور بوده است چنانکه سیر سهیل سپرینگ رایس (۱) نیز که آنوقت سفیر انگلیس در ایران بود در یاد داشت معروف مورخه ۴ سپتامبر ۱۹۰۸ (۷ شعبان ۱۳۲۶) خود بوزارت خارجه ایران اظهار نموده بود.

بدیختانه فشارهای دائمی حکومت تزار سابق روس بخصوص پس از حصول ائتلاف در میان حکومت روس و آلمان در پوتسدام در ۵ نوامبر ۱۹۱۰ (۲ ذی القعدة ۱۳۲۸) بائتلاف روس و انگلیس یک شکل دیگری داد که بکلی مغایر با شکل اصلی بالتسبه بیغرضانه تر آن بود و کم کم نه تنها بتقسیم اقتصادی بلکه بتقسیم سیاسی ایران منجر گردید.

در حین آغاز جنگ بین المللی و مخصوصاً پس از دخول عثمانی بچنگ در پهلوی دول مرکزی اروپا دولت آلمان بسرعت خواست از تا رضائی ایرانیان از سیاست روس و انگلیس استفاده نموده و یک تحریکات ماهرانه و دور اندیشانه در ایران بعمل بیاورد تا ایرانیان را بطرف خود بکشد و اگرچه ایران بالآخره بیطرفی خود را اعلان کرد ولی چیزی نمانده بود که بدین تحریکات فریفته بشود.

با وجود این و با آنکه بیطرف ماند آفندر خسارت و صدمه بایران وارد شد که اگر داخل جنگ شده بود بیش از آن نمیشد و تمام ایالات غربی ایران بخصوص از تبریز تا همدان و کرمانشاه و تا قم و کاشان و اصفهان و شیراز بواسطه قشونهای رقیب نسبت مدّ و جزر اردوهای آنها در رفت و برگشت خراب و تباہ گردید.

حالا ما میتوانیم امیدوار بشویم و باور بکنیم که وقت آن رسیده است که ایران تلافی این خسارتهارا ببندد.

کروزن میگوید که تبدلات بزرگی که در اوضاع روسیه در این حوادث اخیر بعمل آمده بهترین وسیله‌ایست برای حکومت انگلیس که صداقت خود را بدین طریق اثبات بکند که هر گونه علائم تجاوز را باستقلال سیاسی و مصونیت خاکی ایران بطور قطعی برطرف سازد.

در پایان بیان خود میگوید که ما بحکومت ایران اطلاع دادیم که ائتلافنامه ۱۹۰۷ از این بعد در عهده تمویق است.

از آنجا که ائتلاف روس و انگلیس که همیشه مایه ازجار ایرانیان شده بود از طرف اداره کنندگان امر روزی روسیه و همچنین از طرف حکومت اخیر روسیه که اینان جانشین آنها شدند ابطال شده و از آنجا که دولت انگلیس نیز حالا اعلان میکند که آن ائتلاف در عهده تمویق است زمینه برای یک سیاست تازه تر و دوستانه تر در ایران صاف شده است و این همان سیاست است که در ۱۵ نوامبر ۱۹۱۱ (۲۳ ذی القعدة ۱۳۲۹) لرد کروزن در نطق خود با کمال حسن نیت اظهار کرده است.

پیشقدمان میخواستند صورتی بکار نانواختها بدهند سالار منظم رئیس نظمی را چند نفر از اشرار شهری میان بازار کشته اند.

دولت آنچه در قوه دارد در جلوگیری از حط و غلاسی میکند و از جمله مصمم شده که در ایالات و ولایات جنس دولتی را میزان دو عشر نازلتر از قیمت معمولی بمصرف نانواختهای خود آن نقطه برسانند. در همدان ملاکین جمع شده و چهل باب دکان نانوائی باز کرده بنرخ نازل برای اهالی و فقرا نان میدهند. در اوایل زمستان که تا آن وقت بارش نیامده و بجهت خشکالی وحشت زیادی بین اهالی بود تقریباً در تمام نقاط ایران برف و باران بحد کفاف باریده و اسباب امیدواری گردیده است.

از دو دستگاه هوانورد روسی در موقعی که در اورمیّه میریده اند یکی بزمن افتاده و دو نفر که سوار آن بوده اند پای یکی از آنها مقطوع و دیگری که زنی بوده سخت زخمدار شده است.

قیمت منات روسی که صدی سه تومان بوده در این اواخر بواسطه خریداری خود روسها صدی شش تومان شده و رو بترقی است.

سردار کل که یکی از رؤسای عمده نظام بود وفات یافته است. میرزا احمد خان معروف بصفا مستطق اداره تأمینات نظمیّه طهران روز آخر ماه صفر دم منزل خودش در طهران از طرف اشخاص مجهول کشته شده و در تبریز نیز فخر المعالی و محمد خان نمی بهمین طریق بقتل رسیده اند.

وقایع جنگ فرنگستان

نوروز امسال اولین روز یورش آلمان در میدان غرب گردید و آتشبازی در صف جنگ مراسم سال نو بعمل آمد. سلام تحویل را توپهای هیندنبورگ در سینه قشون انگلیس داد.

آلمان پس از آنکه از طرف روسیه فراغت حاصل نمود و راه هر خطری را از آن سو بست بسر وقت دشمنان اصلی خود فرانسه و انگلیس آمد. ولی پیش از آنکه بشرح یورش آلمان در میدان غربی پردازیم وقایع مهمی را که پیش از آن از تاریخ ۱۰ جمادی الاولی بیان آمده بطور اختصار بنظر خوانندگان میرسانیم. پس از سرگرفتن صلح با روسیه در ساعت ۵ بعد از ظهر ۲۰ جمادی الاولی (۱۳۳۶) در ۲۴ همان ماه عهد نامه آلمان و قتلاند هم بامضا رسید. وهم در ۱۲ همان ماه متار که نامه نیز با رومانی بسته شده بود. عهد نامه با روسیه از طرف مجمع نمایندگان هیئتهای عمده و سرباز و دهقانان در مسکو نیز در ۳ جمادی الآخره بصحّه رسید و اکنون میتوان آن عهد نامه را قطعی دانست. عهد نامه مزبور که در برست لیتوسک بامضا رسید دارای ۱۴ ماده است و ماده ۷ آن در باب ایران و افغانستان است و ترجمه آن از این قرار است: «نظر بآنکه ایران و افغانستان مالکی هستند آزاد و مستقلّ دول معاهد در عهد

در جزو «پلیس جنوب» مینمایند و معلوم میشود این افراد بدو باید در اصفهان مشق نظامی بکنند. ده نفر صاحب منصب انگلیسی با همراهی بعضی ایرانیهای وجدانفروش که برای تشویق و ترغیب اهالی بمسئله «پلیس جنوب» بطهران میروند با یک عده از افراد پلیس جنوب در قم اقامت دارند. تقدماً دیگر شعبه قراسورانی ایران در جنوب قم نیست. همچنین ده نفر صاحب منصب انگلیسی دیگر با پنجاه نفر از افراد «پلیس جنوب» در کرمانشاهان متوقفند.

انگلیسها بدسایس و حیل میخواستند در منطقه غربی ایران نیز اداره دیگری باسم «پلیس غرب» برقرار نمایند و در این راه از هیچگونه اقدامی فروگذار نکرده حتی با تطمیع بعضی از رؤسای ایلات آن حوالی و تأدیه مقداری پول پیشکی برسم انعام بروسای جزو وقتی نزدیک بود این کار را صورت خارجی بدهند ولی بعدها بواسطه مخالفت و ایستادگی سخت خود اهالی آن صفحات برضد این کار و عدم موافقت هیئت دولت گویا دیگر نتوانسته اند از قوه بفعال آورند و تقدماً موقوف است. حتی مسئله قتل ناگهانی معاضد الملک کارگزار کرمانشاه که اخیراً اتفاق افتاده بقراری که از لحن روزنامههای طهران استنظام میگردد دور نیست که مربوط باین قبیل مسائل بوده باشد.

حرکات نظامیان روس تا اواسط ماه ربیع الاول ۱۳۳۶ (آخرین تاریخ روزنامههای فارسی که باینجا رسیده) بهمان حال سابق وحشیگری باقی است بعلاوه اخیراً در راه قزوین پست دولتی را زده اند و در خود قزوین شها با کتند سر زده بجانههای مردم رفته و روز را در معابر داخل و خارج شهر عابرین را لحت میکنند. دولت ایران ناچار دویست نفر قزاق ایرانی با یک عده سوار بعهده ساختن شهر افزوده و خود قزوینها هم قرار داده اند سیصد نفر نظمیّه از خودشان بجهت حفاظت شهر علاوه نمایند. در آستارا اهالی خبر یافته اند که نظامیان روس قصد چابیدن شهر را دارند لهذا همگی مسلح شده و مصمم شده اند که در صورت وقوع حادثه از جان و مال خود مدافعه نمایند.

در خوی انبارهای غله از طرف روسها مهر و موم شده و حمل و نقل جنس بنقاط دیگر سخت غدغن است.

در مقابل تمام اینها جوانی که سفیر روس با اعتراض دولت ایران داده این است که: «سالداتها خودسرانه حرکت میکنند.»

دار المساکین بهمت جمعی از وجوه و تجار بعلاوه یک باب مریضخانه بجهت فقرا در شهرنو طهران تأسیس و تقدماً قریب هزار نفر را با خوراک و پوشاک و حمام و سایر لوازم زندگی پرستاری مینمایند و در صدد هستند که دایره این کار را وسیع تر نموده و فکری برای کلیه فقرای مرکز بکنند و نیز قرار داده اند برای آنکه اشخاص تندرست در دار المساکین بیکار نمانند کارخانه قالی باقی و غیره در همان بنا بکار اندازند.

گرانی ترخها و کمی آذوقه بهمان حال باقی و اسباب وحشت واضطراب است. در بروجرد موقعی که بجهت کیابی نان اهالی در هیجان بوده و

وسایل را که برای رعایت استقلال سیاسی و اقتصادی و مصونیت خاک ایران از طرف دول دیگر لازم است فراهم نمایند.»

نتیجه ماطله اولیای امور روسیه در امضای عهد نامه صلح با آلمان آن شد که قشون آلمان بنا باخبر رسمی آلمانی ۲۴ جمادی الاولی از وسط ماه صفر تا اواسط جمادی الاولی مقدار هنگفتی اسیر و غنایم بدست آوردند که صورت مهمترین قلمهای آن از این قرار است: ۱۲۰۴۴۳ اسیر، ۳۶۳۳ عراده توپ و ۷۱۰۳ توپ مسلسل، ۱۲۸۰۰۰۰ قبضه تفنگ، چندین میلیون گلوله توپ، ۸۰۰ دستگاه بخار راه آهن (لوکوموتیو) و ۸۰۰۰۰ اطاق خط آهن (واگون) که اغلب آنها بر از آزوقه بود و سایر لوازم جنگی از قورخانه و عیزه بیحد و حصر. و این مقدار توپ (۲۶۳۳) خیلی بیشتر از عده توپهایی است که آلمان پیش از جنگ داشت و همچنین ۷۱۰۳ توپ مسلسل چهار برابر توپهای مسلسلی است که آلمان در ابتدای جنگ داشت. آلمان پس از ختم کار روسیه تمام قشون آزاد شده و قوای بیحد و حصر خود را در طرف غرب جمع نموده و در ساعت ۹ و ۴۰ دقیقه صبح فرنگی ۸ جمادی الآخره که همان روز عید نوروز بود بنای یورش را گذاشت و در مدت کم استحکامات انگلیس را در هم شکسته و پیشرفت بسیار نمود. تا ۱۴ جمادی الآخره که روز ششم یورش است در یک میدانی که طول آن ۱۰ فرسخ است قریب ۷ فرسخ پیشرفت کرده اند و وقتی که انسان در نظر گیرد که این مواضع از روی تمام قوانین علمی نظامی مستحکم شده و برای گرفتن و دفاع هر وجب آن میتوان گفت خونها ریخته شده اهمیت این پیشرفت بجوی محسوس میگردد. غنایم هنگفتی که در این مدت کم بدست قشون آلمان افتاده غنایمی را در نظر میآورد که در آخرین یورش متحدین در ایتالیا بدست آنها افتاد. علاوه بر ذخیره و قورخانه و آزوقه بی اندازه تا بحال (۲۰ جمادی الآخره) تنها ۱۶۱۰۰ توپ و ۷۵۰۰۰۰ اسیر بدست قشون آلمان افتاده است.

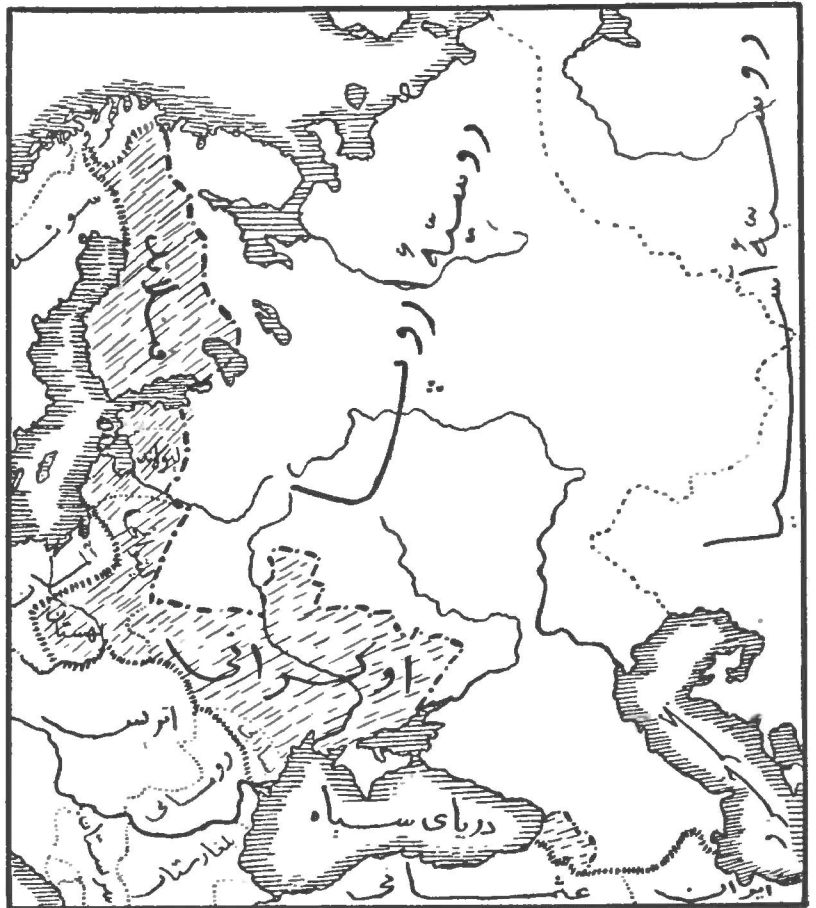
آلمانها در موقع این حمله بعضی اختراعات تازه نیز بمان آوردند که عجیبترین آنها توپهایی است که از بیست فرسخی پاریس را بگلوله بسته و مایه تعجب دنیا شده است. تا گنون بهترین و بزرگترین توپها بیشتر از ۶ تا ۷ فرسخ نفیرت در صورتیکه با این توپهای تازه که شکل و ترکیب آن بر کسی مکتوف نیست از قم باسانی طهران را گلوله باران میتوان نمود.

این بود مختصراً مهمترین وقایع اخیراً اروپا ولی باید دانست که هر ساعت از این روزها در تاریخ اهمیت بسیار دارد و سرنوشت اروپا و هم میتوان گفت سرنوشت تمام دنیا بسته باین است که نتیجه این پیکارهای خونین بی مثل و مانند که اکنون در فرانسه جاری است بحال کدام دسته از جنگاوران مساعد و بحال کدام غیر مساعد باشد.

میگیرند که استقلال سیاسی و اقتصادی و مصونیت خاک این دو مملکت را رعایت نمایند.»

جداشدن ناحیه اردهان و قارص و باطوم از روسیه و همچنین شناختن روسیه استقلال جمهوری اوکرائی و سرحد تازه را و تخلیه ایالات استلاند و لیولاند و فنلاند و جزایر آلاند از طرف قشون روس و قرار تنظیم استلاند و لیولاند بتوسط نظمیته آلمانی از مهمترین مواد عهدنامه مزبور است.

ما در ذیل نقشه از روسیه و سرحد قدیم و جدید آن و اراضی که از آن مجزی شده رسم میکنیم:



علامات: — سرحد روسیه پیش از جنگ.
- - - سرحد کنونی روسیه بنا به عهدنامه صلح
..... سرحد ممالک.

از طرف دیگر علاوه بر عهد نامه که ممالک اتحاد متفقاً با روس بستند دولت عثمانی نیز مانند هر یک از دول دیگر اتحاد عهد نامه جداگانه بادولت مزبور بست که ماده ۸ آن راجع بایران و ترجمه آن از قرار است که در ذیل داده میشود: «دولتین متعاهدین اظهار میدارند که هر معاهده نامه بین المللی را که سابقاً راجع بتعیین منطقههای نفوذ و تشخیص منافع منحصره در ایران بسته شده است باطل و کأن لم یکن میانگارند. دو دولت مزبور قشون خود را از خاک ایران بیرون میرند و با دولت ایران داخل مذاکرات خواهند شد که جزئیات تخرها را معین نموده و

معادن نفت بختیاری

معادن نفتی که در اراضی ایل بختیاری در سر راه مال امیر وشوشر در سه فرسنگ وینبی جنوب شرقی شوشر و ۷ فرسنگی شمال شمال شرقی محقره واقع و بمعادن نفت میدان نفتون یا معدن نفتون مشهور است و دولت ایران امتیاز آنها را بانضمام تمام معادن نفت دیگر ایران باستانی ایالات شمالی بموجب امتیاز نامه ۹ صفر ۱۳۱۹ و بموعده ۶۰ ساله به ویلیام داریسی^(۱) استرالیایی داده است روز بروز کسب اهمیت کرده و بیشتر جلب توجه اقتصادتوں فرنگستان را مینماید^(۲). بعضی روز نامه‌های آلمان اخیراً در این خصوص مقاله نوشته و صورت مجلس عمومی سالیانه ۱۹۱۷ فرنگی (۷ ربیع الأول ۱۳۳۵ تا ۱۶ ربیع الأول ۱۳۳۶) شرکاء «شرکت نفت انگلیس و ایران»^(۳) را که اکنون صاحب امتیاز معادن مذکور است داده‌اند و ما در اینجا بملاحظه اهمیت موضوع مقاله‌ها که در این خصوص در روز نامه «بلگرادر ناخریشتن»^(۴) در ۱۸ ربیع الثانی امسال درج شده ترجمه مینمائیم:

«اهمیت ایران از نظر اقتصادی جنگی»

«چندی قبل در لندن «شرکت نفت انگلیس و ایران» که ۸ کرور لیره انگلیسی سرمایه دارد و ۴ کرور و دوست هزار آن سهام در دست دولت انگلیس است جمعی داشت. قرض این شرکت بموجب اسناد ۴ کرور لیره انگلیسی است.

از آنجائی که نفت بمقدار بی اندازه در آن اراضی موجود است و کارخانجات حالیه شرکت برای تصفیه آن کفاف نمیدهد شرکت در خیال است که تصفیه خانه‌های تازه بسازد و برای انجام این خیال بواسطه فروختن ۲ کرور لیره انگلیسی سهام تازه سرمایه شرکت را به ۱۰ کرور لیره انگلیسی برساند. بعدها شرکت میخواهد سرمایه خود را به ۱۶ کرور لیره انگلیسی برساند ولی بملاحظه آنکه دولت اکثریت نامه‌ها را دارد همیشه سعی دارند که نسبت میان سهام دولتی و سهام شخصی مانند قدیم باقی بماند.

منافع خالص شرکت نفت در سال ۱۹۱۶-۱۹۱۷ (۱۳۳۴-۱۳۳۵) ۳۴۴،۰۰۰ لیره انگلیسی بوده در حالیکه در سال قبل منافع شرکت فقط ۸۶،۰۰۰ لیره انگلیسی بوده است. سهام تازه ۸ در صد توزیل خواهند داد بر خلاف پیش که فقط ۶ در صد توزیل دادند و سهام اصلی شرکت که تا حال توزیلی نداده بودند ۶ در صد توزیل خواهند داد.

(۱) W. Knox d'Arcy

(۲) برای شرح و تفصیل رجوع شود بکتاب «گنج شایگان» از سلسله انتشارات اداره «کاهو» صفحه ۷۰-۷۳ و ۱۰۷-۱۰۹ و بشماره ۹ «کاهو».

(۳) Anglo-Persian Oil Company (۲) Belgrader Nachrichten (۴)

رئیس شرکت شارل گرینوی^(۱) اوضاع شرکت را بشکل خوبی شرح داد و مؤسس این شرکت نوکس داریسی^(۲) را با سسیل رودس^(۳) تشبیه کرد و گفت ان وزیری که اول دفعه اهمیت این مسئله را فهمید و دولت انگلیس را در مراقبت بامور این شرکت دخیل کرد بدولت انگلیس هم از نقطه نظر سیاسی وهم از راه اقتصادی بیشتر کمک کرد تا لرد بیکنسفیلد^(۴) که تنگه سوئز را برای انگلیس خرید. رئیس اظهار کرد که نمیتواند با ارقام بگوید تا چه اندازه این شرکت در زمان جنگ بمجازات انگلیس کمک کرده و با آنها نفت داده است لکن آنقدر نمیتوان گفت که کمک این شرکت اهمیت فوق العاده در اقدامات جنگی متفقین داشته و محارج جنگ هم بملاحظه آنکه مجازات در عوض زغال سنگ نفت استعمال کرده‌اند بمراتب کمتر شده است. همینکه نقشه که ریخته شده مجری شود شرکت میتواند آنچه دولت انگلیس و مجازات نفت یا موادی که از نفت بعمل میآید لازم داشته باشد بدهد. فقط چون شاید موافق احتیاط و حزم نباشد که یک دولتی تمام ما بحتیاج خود را تنها از یک قطعه زمین بدست آورد رئیس مذکور پیشنهاد کرد که یک شرکتی ایجاد بشود که شامل تمام شرکتهای نفت انگلیسی باشد وسیع کنند هر جا در دنیا که هنوز زمین نفت دار بایری هست در آنجا کار کنند. این مسئله خیلی قابل توجه است زیرا که خود امریکائیا از آنجائی که در زمان جنگ تقریباً سالی ۱۰ الی ۱۲ کرور تن (۳۰ تا ۳۶ کرور خروار) نفت لازم دارند و این ۶ برابر مقداری است که قبل از جنگ در تمام اروپا بمصرف میرسید شاید نتوانند بعد از جنگ اروپا نفت بدهند. بملاوه این جنگ بمان نشان داد که برای جنگ داشتن معادن نفت بدون مراقبت خارجی و ساختن موادی که از نفت بعمل میآید بهمان اندازه که سرباز و ذخیره و کشتی لازم است اهمیت دارد.

مقدار نفتی که از اراضی این شرکت در ایران بدست میآید چنانکه تجربه نشان داده تمام نشدنی است. بطول زمان ایران میتواند باندازه ممالک متحده شمالی امریکا نفت بعمل آورد. در همان اراضی که امروز شرکت کار میکند در صورتیکه تصفیه خانه‌های برپا شود که بتواند نفت را در همان جا تصفیه کند میتوان در سال ۴ میلیون تن (۲۴ کرور خروار) نفت بدست آورد. چاه نمره ۷ تنها تا حال ۱،۷ میلیون تن (بیش از ۱۰ کرور خروار) نفت داده است و هنوز هم بر از نفت است. تنها این اراضی امروز بیش از مقدار نفتی که گالیسی و رومانی قبل از جنگ میدادند بعمل میآورد در صورتیکه گالیسی و رومانی روی هم ۲۰۰۰ چاه نفت و ۴۰ میلیون لیره انگلیسی هم سرمایه داشتند.

در بعضی نقاط دیگر هم مثلاً در ساحل خلیج فارس نزدیک یک بندری که برای آمد و رفت کشتیها مناسب است چاه کنده شده و معلوم شد که در آنجا هم نفت زیادی است. نفت ایران خیلی عالی و بمراتب

(۱) Cecil Rhodes (۲) Knox d'Arcy (۳) Charles Greenway (۴) Lord Beaconsfield

ایران می‌آورند در صورتیکه مطابق تمام قوانین حق دولت ایران است که جبران خسارتهای هنگفتی را که انگلیسها بوی رسانده‌اند مطالبه نماید. بهر حیث معادن نفت بختیاری در آتیه می‌تواند سرچشمهٔ تمول بزرگی برای ایران بشود و البته انگلیسها نیز برای آنکه معادن مذکور از چنگشان بیرون نرود از هر چه در آن راه بتوانند کوتاهی نخواهند نمود ولی بر ایرانیان نیز فرض است که چشمشانرا باز کنند و منافع و مضرات ایرانرا همواره در نظر داشته و از روی آن عمل نمایند.

بهترین تألیفات فرنگیها

در بارهٔ ایران

— ۳ —

تألیفات راجع بتاریخ و جغرافی و نژاد ایران

در باب تاریخ ایران تألیفاتی که بیشتر اهمیت دارد و برای ما ایرانیان فواید آنها زیاده‌تر است لایذ کتب است که از ایران قدیم یعنی ایران قبل از اسلام بحث میکند و پرده از روی اوضاع آن دورها که هنوز در تاریکی تاریخ مانده است بر میدارد چونکه راجع بایران بعد از اسلام کتابها و اثرهای مفید و معتبر و کافی از مورخین عرب و فرس باقی مانده و اگر همین باقی ماندها با یک ترتیب صحیح جمع آوری و تدوین بشود یک کلیات بسیار بزرگ و معنی بهی تشکیل خواهد داد.

در این رشته از تاریخ ایران علاوه بر کلیات و تواریخ عمومی و مفصل تاریخیهای خصوصی و شخصی و محلی نیز زیاد است که اهمیت و ارزش آنها را هیچ کس انکار نمیتواند بکند و اگرچه بعضی از آنها یا در ممالک مشرق زمین و یا در ممالک اروپا بجا رسیده است و ذکر آنها خارج از دایرهٔ این مقاله‌های ما است با وجود این بسیار کتابهای نفیس از این قیل هنوز دور از دایرهٔ انتفاع مانده است.

اما در خصوص ایران قبل از اسلام تا این قرون اخیر کتاب معنی به و معتبری که جامع و وافی باشد در دست نداشتیم. چنانکه پوشیده نیست آثار و تألیفات ایران قدیم چندین مرتبه عرضه غارت و طعمهٔ آتش استیلا کنندگان این کشور دیرین گردیده است. استیلای اسکندر کبیر و اعراب آن همه آثار علمی و ادبی ایرانرا که قهراً لازمهٔ آن چنان مدنیت و ترقی و صنایع دوره‌های کیانی و ساسانی بوده از میان برده و محو کرده است. تفصیل این اجمال را البته ارباب اطلاع و تتبع بخوبی میدانند و در اینجا شرح آرا لازم نمیدانیم.

بدین جهت از یک طرف اطلاعاتی که در تألیفات عرب و فرس راجع بدوره‌های قبل از اسلام ایران دسترس میشود بسیار کم و ناقص است و بطور کلی میتوان گفت که حقایق تاریخی با عقاید مذهب ابتدائی و افسانه‌های دوره‌های پهلوانی این ملت ساخورده بطوری آمیخته و یک

بهر از نفت امریکا است و مقدار زیادی بترین و سیروین داراست و بعلاوه روغن لامپای خیلی خوبی نیز از آن بعمل می‌آید. وعلاوه بر تمام اینها نفت ایران روغن سوخت خیلی عالی دارد که قوهٔ حرارت آن خیلی زیاد است. مخارج شرکت در مقابل مقدار هنگفت نفتی که بعمل می‌آید بالنسبه کم است.

واضح است جنگ انجام خیالات شرکترا بتعویق انداخت. ایلات ایرانی در سال ۱۳۳۴ خسارت زیادی بشرکت وارد آوردند و ما بدین ملاحظه ۶۱۴۰۰۰ لیرهٔ انگلیسی از دولت ایران ادعای خسارت کرده‌ایم (!) و تا وقتیکه دولت ایران این پولرا ندهد ما حق سالیانهٔ او را نخواهیم داد. ارتباط ما با دولت ایران و اهالی خیلی دوستانه است. ساختمان تصفیه‌خانهها بواسطهٔ اشکالات جنگی و نداشتن پولاد و کشتی و گاهی غرق شدن کشتیائی که پولاد حمل میکردند بواسطهٔ تحت البحرها و کمی عملجات بتأخیر افتاد. بدین ملاحظات ما فقط نصف دستور سالیانهٔ خودرا توانستیم انجام دهیم.

ظرفیت لوله‌های نفترا میخواهیم تا ۳ میلیون تن (۱۸۰۰۰۰۰ خروار) برسانیم. امروز شرکت ۲۲ کشتی برای حمل نفت دارد و ظرفیت آنها روی هم رفته ۱۳۱۰۰۰۰ تن (۳۹۳۰۰۰۰ خروار) است. بعلاوه ۹ کشتی دیگر هم که روی هم رفته ۷۵۰۰۰۰ تن (۲۲۵۰۰۰۰ خروار) ظرفیت دارند در تحت امر اداره هستند. عمل کرد شرکت ۱۵۰۰۰۰۰ تن (۴۵۰۰۰۰۰ خروار) در سال است و بعد از انجام دستور حالیهٔ شرکت به ۶۰۰۰۰۰۰ الی ۷۰۰۰۰۰۰ تن (۱۸۰۰۰۰۰۰ تا ۲۰۱۰۰۰۰۰۰ خروار) خواهد رسید. راه آهنهای غربی هندوستان امروزه تمام با نفت کار میکنند و عنقریب راه آهنهای دیگری هم نفتی خواهند شد.

• • •

از شرح فوق معلوم میگردد که این اراضی نفت ایران چه اهمیت فوق العاده در بازار نفت دنیا دارد و مخصوصاً تا چه اندازه با اقدامات جنگی انگلیس کمک کرده است. وبا وجود این تمام این سرچشمهای بر بها در مقابل مبلغ بسیار نا قابل بدست انگلیسها افتاده است بدین معنی که موافق امتیاز نامهٔ ۹ صفر ۱۳۱۹ اولین شرکتی که باسم «شرکت استخراجات اولیه» (۱) در سال ۱۳۲۱ با یک سرمایهٔ ۶۰۰۰۰۰۰ لیرهٔ انگلیسی تأسیس شد ۲۰۰۰۰۰ لیرهٔ انگلیسی نقد و ۲۰۰۰۰۰ لیرهٔ انگلیسی هم سهام بدولت ایران داد و علاوه از منافع خالص هم صدی ۱۶ عاید دولت ایران میگردد. ولی چنانکه در ضمن مقالهٔ فوق دیده شد انگلیسها در پرداختن آن بهانه‌های گوناگون میجویند. خودشان با وجود بیطرفی ایران قشون بایران میکشند، در ۲۶ رمضان ۱۳۳۳ بوشهررا تصرف مینمایند و بملاحظهٔ همین بی قانونیها اسباب اغتشاش مملکترا فراهم آورده و عثمانیها را نیز مجبور بقشون کشی بایران مینمایند و بدست خود اسباب خرابی معادن نفترا فراهم آورده و بعد جزئی را کلی نموده و ۶۱۴۰۰۰۰ لیرهٔ بحساب دولت

کلیاتی بنام تاریخ بوجود آورده‌اند که کشف حقیقت و تشخیص وقایع تاریخی صرف بسیار سخت گردیده است.

از طرف دیگر نوشتجاتی که مورخین یونان و روم و ملت‌های دیگر مانند یهود و ارمنی و کلدانی و غیره نوشته‌اند اولاً بجهت رقابت سیاسی و روابط جنگ و استیلا که در میان اینها و ملت ایران روابط مسالمت و دوستی برتری داشته و قسمت عمده تاریخ قدیم این ملت‌ها را پر کرده است و ثانیاً بجهت نبودن اسباب و وسایل کامل در آن زمان برای اطلاع پیدا کردن از اوضاع حقیقی و احوال اجتماعی ملت‌ها نوشتجات این مورخین نیز چندان کامل و مبنی بر حقیقت و صحت نیست مثلاً خرافات و افسانه‌ها غلبه بر حقایق تاریخی دارد، مبالغه و افراط و تفریط در تحسین و تقیح زیاد است و اعتماد کلی بر صحت مأخذ و منشأ اخبار وارده در آنها چندان شایسته نیست. علاوه بر همه اینها فن تاریخ نویسی هم چنانکه امروز معمول است در ازمه قدیم بدین درجه کمال نرسیده و بدین مجری داخل نشده بود.

بنابراین می‌بینیم که در جریان وقایع تاریخی ایران در دوره قبل از اسلام میان مورخین عرب و فرس از یکطرف و مورخین یونان و روم از طرف دیگر اختلاف‌های کلی موجود است چنانکه در این دو قسم تألیفات اسامی پادشاهان و خاندان‌های سلطنت و همچنین وقایع تاریخی دوره‌های حکمرانی آنان بهیچوجه موافقت و مطابقت باهم ندارند و چنانکه مورخین فرس و عرب افسانه‌ها و خرافات را نتوانسته‌اند از حقایق تاریخی تمیز بدهند اغلب مورخین فرنگی نیز مانند سر جان ملکم و کلان مرخم^(۱) (در «تاریخ ایران» که در ۱۲۹۱ بچاپ رسیده) و غیره دوجار این خطا گردیده‌اند ولی در این خصوص تا یک درجه این مؤلفین معذور بودند چونکه آنوقت هنوز کشفیات جدید در خصوص زبان و خط و مذهب قدیم ایرانیان بعمل نیامده و وسایل اسنادی که امروز پیش نظر هر متبع موجود می‌باشد در دست نبوده است.

اما امروز در سایه کوششها و کنجکاو‌یهای هیتهای متعدده که در قرن گذشته و حالیه بایران و ممالک همسایه آن فرستاده شده و در خصوص آثار عتیقه و کتیبه‌های قدیم تنقیات و تدقیقات کامل بعمل آورده‌اند و از اثر تألیفات جدی که علمای متبحر و فضیلاي معاصر از شرق شناسان در باره تاریخ و مذهب و ادبیات و خط و زبان و صنایع و آثار عتیقه ایران قدیم ترتیب داده‌اند این مسائل تا یک درجه حل شده و طبقات تاریک مانده تاریخ ایران قدیم تا یک اندازه روشن تر گردیده و تمیز میان خرافات و افسانه‌ها و عادات و عقاید مذهبی از حقایق تاریخی و وقایع صحیح آسان تر گشته است.

بخصوص که در هر یک از رشته‌های علوم و فنون راجع بشناختن ایران قدیم مانند علم زبان شناسی و خطوط قدیم ایران، تاریخ سیاسی، مذهب

و آیین و عقاید، جغرافی و نژاد و ادبیات و صنایع و غیره ارباب فضل و متخصصین مانند جکسن^(۱) امریکائی، دارمستر^(۲) فرانسوی، وست^(۳) انگلیسی و گلدنر^(۴)، یوستی^(۵)، گایگر^(۶)، هورن^(۷)، زلمان^(۸)، تولدکه^(۹)، و ایسباخ^(۱۰)، هاک^(۱۱) مارکواریت^(۱۲) و آندره‌اس^(۱۳) آلمانی که از معروف‌ترین و مدقق‌ترین ایران شناسان فرنگ محسوبند پیدا شده و با تألیفات مدققانه و حقیقت جوی خود راه تنبع راجع بایران را بیش از پیش صاف و روشن ساخته‌اند ما نیز در این سلسله مقاله‌ها بیش از همه این قسم ارباب فضل و دانش را معرفی کرده و از تألیفات مفیده آنان بطور اختصار یاد آوری خواهیم کرد.

۱ - کتاب «اساس علم زبان شناسی ایران»^(۱۴)

این کتاب اگرچه منحصر بتاریخ و جغرافی ایران نیست و چنانکه از عنوانش معلوم است کنایی است جامع و مشتمل بر تمام مسائل و مباحث راجع بشناختن مدنیت ایران ولی چون از حیث اهمیت مطالب تاریخی و تازگی تألیف مهم‌ترین و مفیدترین کتابی است که تاکنون در فرنگ درین موضوع وسیع نوشته شده است این است که در زیر عنوان تألیفات تاریخی ذکر آنرا لازم دیدیم.

این کتاب بقل چند نفر از مدققین و متخصصین شرق شناسان که هر یک از آنان در یک رشته متخصص بوده و نگارشات آنها برای ارباب تنبع و تدقیق بمقام حجّت و سند است تألیف و بهمت دو نفر از شرق شناسان معروف که خودشان نیز در تألیف کتاب خدمت کرده‌اند یعنی گایگر و گون^(۱۵) در ظرف شش سال (۱۳۱۳-۱۳۱۹) بچاپ رسیده است.

مزایای این کتاب و رجحان آن در این موضوع بر تألیفات سابق بسیار است اولاً چنانکه گفته شد از طرف فضلا و متخصصین متعدد تألیف شده و ثانیاً بسیار جامع و وافی است و درباره هر یک از مباحث آخرین تدقیقات و کشفیات و معلومات را محتوی است و ثالثاً در ابتدای هر فصل و مبحث و یا در ضمن مطالب آنها صورت کتابها و مأخذها و اسناد تاریخی و غیره را که برای حجّت و در مقام اثبات مطالب ذکر کرده‌اند مندرج داشته‌اند و رابعاً فهرستهای مختلف و کامل برای آسان کردن تنبع و مطالعه در آخر هر جلد علاوه نموده‌اند.

E. W. West (۳) J. Darmsteter (۲) A. V. W. Jackson (۱)
P. Horn (۷) W. Geiger (۶) F. Justi (۵) K. F. Geldner (۴)
F. H. Weißbach (۱۰) Th. Nöldeke (۹) K. Salemann. (۸)
Andreas (۱۳) J. Marquart (۱۲) M. Haug (۱۱)

(۱۴) Grundriß der Iranischen Philologie. کلمه فیلولوژی (بآلمانی فیلولوژی) اصل آن یونانی است و معنای زبان شناسی (علم اللغات) را دارد ولی این کتاب مخصوص و منحصر بزبان شناسی ایرانی نیست بلکه از تاریخ و آثار عتیقه و صنایع ایران نیز بحث میکند. چونکه در ضمن تدقیق خطوط و زبان و ادبیات ایران اطلاع بر تاریخ و صنایع ملت ایران نیز لازم است از اینرو کلمه مزبور در اینجا یک معنای عام دارد.

E. Kuhn (۱۵)

Clement Markham (۱)

جلد دوم کتاب دارای ۷۹۰ صفحه است و نمونه‌هایی چند از خطوط میخی و پهلوی و غیره دارد. این جلد نیز مانند اولی دارای مطالب و مباحث بسیار مهم بوده و هر یک از آن مباحثها بقلم یکی از فضلاء متخصص در آن رشته نوشته شده است و مبحث دوم از قسمت اول که راجع بادیات پهلوی است بزبان انگلیسی چاپ شده است چونکه نویسنده آن مبحث از شرق شناسان انگلیسی بوده است.

مندرجات جلد دوم از این قرار است:

قسمت اول: ادبیات:

- ۱- ادبیات آوستا بقلم گلدنر آلمانی معلم سانسکریت و معلم زند آوستا و بازند.
- ۲- کتیبه‌های فرس قدیم بقلم وایسباخ آلمانی معلم فرس قدیم و خطوط میخی در دار الفنون لیزینگ،
- ۳- ادبیات پهلوی بقلم وست انگلیسی معلم زبان پهلوی،
- ۴- حماسه ملی (رزمیه) ایران بقلم نلکه آلمانی معلم ادبیات السنه سامیه،
- ۵- ادبیات فارسی جدید بقلم هرمان آلمانی معلم السنه شرقیه (پارسال ۱۳۳۵) در انگلستان وفات یافت.

قسمت دوم: تاریخ و تمدن:

- ۱- جغرافیای ایران بقلم ویلهلم گایگر آلمانی معلم السنه هند و جرمنی (آریائی)،
 - ۲- تاریخ ایران از ایام قدیم تا انقراض سلطنت ساسانیان بقلم فردیناند یوستی آلمانی،
 - ۳- تاریخ ایران در دوره اسلام بقلم پاول هورن آلمانی معلم السنه آریائی،
 - ۴- اطلاعات در باب انتخاب نقشه‌های قسمت جغرافیائی و تاریخی این کتاب بقلم فردیناند یوستی،
 - ۵- دین ایران بقلم ویلیام جگسن امریکائی، نمونه کله‌های مهم تلخیص شده (فهرست علامات و اشارات).
- فهرست عمومی جلد دوم: ۱- فهرست اسامی مؤلفین،
۲- فهرست مطالب و اسماء رجال.

تصحیح

در شماره قبل در ضمن مقاله «محصّلین ایرانی در آلمان» اشتباهاً نوشته شده که «گرایسوالد در مکلنبورگ در شمال آلمان در ساحل دریا واقع است» در کله مکلنبورگ اشتباه شده بایستی پُمرن^(۱) نوشته شده باشد.

(۱) Pommern

ایران شناس معروف و فاضل محترم استاد براون^(۱) انگلیسی از این کتاب خیلی تمجید کرده و آرا بهترین تألیف در این باب میداند. چون وسعت مقاله‌ها اجازه نمیدهد که از مطالب مندرجه کتاب چیزی اقتباس و ذکر شود بدین جهت در خصوص این کتاب بذکر فهرست مندرجات آن اکتفا مینمائیم.

این کتاب در دو جلد چاپ و در سال ۱۳۲۱ نیز یک ضمیمه برای جلد اول علاوه شده است. این ضمیمه راجع است بزبان «آستین» که در منطقه کوه‌های متوسط قفقاز در میان ملت آستین که قریب ۱۶۷۰۰۰۰ نفوس دارد متداول است و خود این زبان هم دارای چند لهجه مختلف است. این ضمیمه تألیف وروژد میلر^(۲) میباشد.

مندرجات جلد اول از این قرار است:

- ۱- مقدمات تاریخی برای زبان ایرانی^(۳) بقلم بارتولومه^(۴) پرفسور زبان سانسکریت و السنه آریائی.
- ۲- زبان آوستا و فرس قدیم.
- ۳- زبان متوسط ایران [پهلوی^(۵)] بقلم زالمان معلم تاریخ و ادبیات ملل آسیا و معلم زبان پهلوی و زند در دار الفنون برلین. این جلد دارای ۵۳۵ صفحه است و از صفحه ۲۵ تا آخر مخصوص چند فهرست بسیار مفید است که ذیلاً نگاشته میشود:
- ۱- فهرست کلمات مهم که تلخیص شده است،
- ۲- فهرست اسامی مؤلفین و محررین که در طی کتاب نام آنها ذکر شده،
- ۳- فهرست مندرجات و مطالب کتاب،
- ۴- لغات و ترکیبات در زبانهای فرس قدیم، آوستا، پهلوی، فارسی، زبان هند قدیم و افغانی، کردی، لهجه‌های پامیر و منطقه جبال هندوکوش و یمنوی^(۶)، لهجه‌های سواحل بحر خزر، لهجه‌های مرکزی (کاشی، گبری، نائینی، نظری، بهمانی، شیرازی، سیوندی) و تاجیک و زبان یهودیان ایران و ارمی و یونانی و لاتینی و جرمنی و غیره.

(۱) E. G. Browne (۲) Waeuolod Miller

(۳) کلمه ایرانی در اینجا بمعنای اعم گرفته شده است یعنی زبانی که در ایران معمول بوده است و چون شرق شناسان فرنگ بهر یک از زبانهای معمول ایران در دوره‌های مختلف تاریخ با اینکه چندان از هم فرق نداشتند یک اسم مخصوصی داده‌اند مثلاً زبان سلسله هخامنشی را فرس قدیم و زبان دوره ساسانیان را زبان متوسط و یا پهلوی و زبان بعد از اسلام را فارسی و یا فرس جدید نامیده‌اند این است که در اینجا زبان ایران شامل همه اینهاست.

(۴) Chr. Bartholomae

(۵) زبان پهلوی را بمناسبت اینکه در میان دوره فرس قدیم و زبان فارسی امروزی استعمال میشده است شرق شناسان آلمان بنام زبان متوسط ایران ذکر میکنند.

(۶) لهجه یمنوی یکی از لهجه‌های کوچکی است که در پامیر (هندوکوش) معمول است و یمنوی منسوب است بیمنو یا یمنوب که اسم رود خانه ایست که موازی رود خانه زرافشان جاری میشود.